

Türkiye’de Yükseköğretime Erişim: Ön Lisans ve Lisans Programlarına Yönelen Öğrenci Talebinin Yapısı (1997-2023)

Access to Higher Education in Türkiye: Structure of Student Demand for Associate and Bachelor Degree Programs (1997-2023)

Alim Arlı^{1*}

Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü ve Yükseköğretim Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, Türkiye

Özet: Bu makalede 1997-2023 yılları arasında Türkiye’de yükseköğretim diploma derece programlarına başvuru, yerleşme ve yerleşmeme eğilimleri ve yıllar içindeki değişimleri incelenmektedir. Orta öğretimden yüksek eğitime geçiş istatistiklerinden hareketle yükseköğretime erişimin makro düzey betimsel ve keşifsel bir tahlili yapılmaktadır. Türkiye’de yükseköğretime yönelik talep son yüzyılda kesintisiz şekilde artmıştır. 1997 ile 2023 arasındaki yıllar, kurum ile öğrenci yerleştirme kontenjan sayılarının arttığı ve farklı yükseköğretim program türlerinde kapsamlı bir örgütsel genişleme yaşandığı yükseköğretimin kitleleştirilmesi siyasasının en çarpıcı evresidir. Makale bu genişlemenin farklı lise ve program türleri açısından sonuçlarını sorgulamaktadır. Genel liseler, seçici liseler ve meslek liselerinin bu süreçte yükseköğretime ne türden bir yerleşme eğilimi sergiledikleri incelenmektedir. Ayrıca farklı program türlerinin (ön lisans, açık ve uzaktan öğretim ve lisans) yıllar içinde hangi başvuru profiline sahip aday öğrenciler tarafından tercih edildiği analiz edilmektedir. Yükseköğretim kontenjan sayılarındaki arz ile yükseköğretime giriş sınavlarına giren öğrenci sayıları arasındaki fark zaman içinde açık kalmıştır. Sınavlara başvuran öğrenci sayısındaki yüksekliğin yükseköğretime erişimde bir baskı etkeni olarak yıllar içinde kalıcılığını koruduğu görülmektedir. Farklı lise türleri arasında seçici lise grubu sistem içinde baskın konumunu pekiştirmiştir. Meslek lisesi mezunlarının yerleşmelerdeki başarı düzeylerinin düşük düzeyde kaldığı ve mezunlarından yükseköğretime yerleşenlerin ağırlıkla ön lisans programlarına yerleştikleri görülmektedir. Bir diğer sonuç, bir yükseköğretim programına yerleşenler içinde mezun olup daha önce yerleşmemiş beklemeli adayların son yıllarda son sınıf düzeyinde yerleşen adaylardan daha ağırlıklı kategori oluşturmaktadır. Artan kontenjanlar ve büyüme eğilimi 2016 sonrasında durağanlaşmıştır. Kontenjan kapasitesindeki mevcut durağanlık, 2007 öncesi yükseköğretime erişimdeki arz ile talep arasındaki dengesiz duruma dönüşün bir işaret olarak görülebilir. Erişimdeki genişlemeye rağmen Türk yükseköğretim sisteminin yıllar içinde arz-talep uyumsuzluğu yapısından kurtulamadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretime erişim, Yükseköğretim giriş sistemi, Yükseköğretim diploma programı, Arz ve talep uyumsuzluğu, Türk yükseköğretim sistemi

Abstract: This article examines the changes in the trends of candidates who applied to, were placed in, and were not placed in higher education degree programs in Türkiye between 1997 and 2023. A macro-level descriptive and exploratory analysis of access to higher education is made based on transition statistics from secondary education to higher education. The demand for higher education in Türkiye has been consistently increased during the last century. The period between 1997 and 2023 is the most prominent phase of the higher education expansion policy, in which the number of universities and student placement quotas increased and there was a significant organizational and institutional expansion in different types of higher learning programs. In this article, this expansion process is questioned in terms of the structural characteristics and consequences of the tendency of candidates graduating from different high schools to enroll in different types of higher education programs. It is examined what kind of placement dispositions general high schools, selective high schools and vocational high schools reveal in higher education in this process. Besides this, it is analyzed which application profile candidate students have preferred different program types (associate degree, open and distance learning and undergraduate) over the years. The difference between the supply in higher education quota numbers and the number of students taking the higher education entrance exams remains wide over time. The high number of students applying for the exams has remained a pressure factor in accessing higher education over time. Schools defined as selective high schools have consolidated their dominantly successful position within the system compared to other high schools. The success rate of vocational high school graduates in higher education remained low, and those who were placed in higher education were mostly placed in associate degree programs. The share of graduates who have not been placed

* İletişim Yazarı / Corresponding author.
✉ alim.arli@marmara.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date: 23.10.2024
Revizyon Talebi Tarihi / Revision Request Date: 24.11.2024
Son Revizyonun Geliş Tarihi / Last Revised Version Received Date: 27.11.2024
Revizyon Sonrası Kabul Tarihi / Accepted After Revision Date: 30.11.2024

anywhere before has increased in recent years compared to high school seniors who have been placed in a higher education program. The increasing higher education quotas and the growth trend in this area have become stagnant after 2016. The stagnation in quota capacity in recent years can be seen as a sign of a return to the imbalance between supply and demand in higher education access in the pre-2007 period. Despite the expansion in access to higher education, Turkish higher education appears to continue to exhibit the supply-demand mismatch of recent decades.

Keywords: Access to higher education, Higher education entrance system, Higher education diploma program, supply and demand mismatch, Turkish higher education system

1. Giriş

1960'ların başından itibaren Türkiye'de lise mezunlarının yükseköğretim kurumlarına erişim talebi, arz-talep dengesizliği ve arzın talebi karşılamaktan çok uzak olması konuları yüksek eğitim politikası tartışmalarının merkezinde yer alır (Mihçioğlu, 1969; Mihçioğlu 1974; Yükseköğretim Kurulu, 2007). Yıllar içinde yükseköğretim kurumlarının sayılarında ve programların kontenjanlarında büyük artışlar yaşanmış olsa da artan nüfusun bir sonucu olarak yükseköğretime yönelen talep düşmemiş, aksine her geçen yıl yükseköğretim kurumları sınavına yapılan başvuru sayıları artarak devam etmiştir (Günay & Günay, 2017, ss. 161-169). Anadolu illerinde açılan yeni devlet üniversitelerinin yanı sıra büyükşehirlerde bu talebi karşılamak üzere 1990'lardan günümüze değin devlet ve vakıf yükseköğretim kapasitesinde çarpıcı bir artış gerçekleşmiştir (Arlı, 2016, ss. 199-243). Yaşanan sürecin diğer bir çarpıcı göstergesi sınava başvuran adaylardan bir yükseköğretim kuruluşuna yerleştirilenlerin yanı sıra yerleştirilemeyen aday sayılarının ölçөгüdür. Yıllar içinde başvuru sayılarının katlanarak artması yüksek eğitime yönelik güçlü ve daimî bir öğrenci talebini göstermektedir. Yükseköğretim kuruluşlarının sayısı yıllar içinde artarak devam etmesine rağmen, talepte bir düşüş yaşanmadığı gibi artış eğilimi sürekli olarak devam etmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 2007, ss. 70-82; Çetinsaya, 2014, ss. 43-53; Eşme, 2014a, ss. 148-157; Gür ve Gök, 2023, ss. 126-137).

Yükseköğretime giriş sınavlarına giren öğrencilerden başarılı olanlar Türk yükseköğretim kuruluşlarındaki üç farklı program tipine yerleşmektedir. Bunlar yüz yüze iki yıllık eğitimler sunan ve yaygın olarak meslek yüksek okulları olarak bilinen ön lisans; iki ve dört yıllık yüz yüze olmayan eğitimler sunan açık ve uzaktan öğretim; dört, beş ve altı yıllık eğitim veren yüz yüze eğitim yapan lisans programlarıdır.¹ Bu farklı diploma programlarına yönelen talebin yapısı, bunların lise mezuniyet programları ve durumlarıyla ilgisini soruşturan sistemli araştırmalar nadirdir. Resmi istatistik programları kapsamında yayımlanan istatistiksel sonuçlar ve yıllıklar genelde betimsel düzeyde ilgi çekmekte ve

veri setlerinde yer alan farklı veri düzeylerinin birbiriyle ilişkileri ve bunların Türk yükseköğretiminin yapısı hakkında sunacağı bilgiler nadiren araştırma konusu olmaktadır (Bir örnek için bkz. Gür, 2022).

Yükseköğretime yönelen talep ile yükseköğretim kurumlarının sunduğu kontenjan arzı arasındaki farkın nasıl değerlendirileceği ve veriler anlamlandırılırken benimsenmesi gereken yöntem ve kavramlar hakkında anlamlı görüş farklılıkları vardır. Yeterince arz olmadığı yönündeki eleştirileri değerlendirmek üzere Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) bünyesinde Arif Payashoğlu tarafından 1998 yılında yapılan bir öncelmede (ÖSYM, 1998) yükseköğretime yönelik talebin yapısı ele alınmıştır. Buna göre yükseköğretim kurumlarının arz kapasitesindeki sınırlılıklar ile yükseköğretim kurumlarına talebin fazlalığının değerlendirilmesi için lise mezunları ve yüksek eğitim kurumlarına başvuranlar özniteliklerine göre sınıflandırılmıştır. Raporda adaylar talep türü bakımından üç grupta toplanmıştır: Potansiyel talep, gerçekleşen talep ve efektif talep. Potansiyel talebi oluşturanlar liselerden mezun olup yükseköğretime geçiş sınavlarına tüm başvuran adaylardan oluşur. "Potansiyel talep" kategorisi içindekiler lise son sınıf düzeyinde başvuranlar, daha önce sınava girip herhangi bir programa yerleştirilemeyenler (bu grup içinde lise mezunu olup açık öğretim programları için başvuran devlet memurları ve meslek lisesi mezunu olup açık öğretim programlarını hedefleyen geniş bir nüfus bulunur), daha önce bir yükseköğretim programına yerleştirilenler ve daha önce bir yükseköğretim kurumundan mezun olanlardır. Bu gruplar içinde yer alıp herhangi bir programa yerleştirilenler ÖSYM tarafından "gerçekleşen talep" kategorisi içinde değerlendirilmiştir. Böylece beliren kritik husus potansiyel talep içinde herhangi bir programa yerleştirilemeyenlerin statüsüdür. ÖSYM'ye göre, yerleştirilemeyen adayların başvuru eğilimleri üçüncü bir talep türü ortaya çıkarır ki bu "efektif talep"tir. Herhangi bir yükseköğretim programına yerleştirilemeyen adayların bir kısmı (%83) ertesi yıl tekrar sınava başvurmakta, kalan kısmı ise başvurmamaktadır. Tekrar başvuranların %24'ü bir programa yerleştirilebilirken %59'u yerleştirilememiş-

¹ Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi ile Yükseköğretim Kurulu tarafından yüz yüze ve açık ve uzaktan terimleri yerine ön lisans, lisans ve açık öğretim terimlerine dayalı olarak istatistikler yayımlandığı için bu araştırmada da resmi terim tanımları kullanılmıştır.

ti. Bu %59’luk kısmın %18’i daha sonraki yıl bir programa yerleştirilirken %37’si tekrar yerleşmemektedir. Görüldüğü üzere yıllar geçip beklmeleri süreleri uzamasına rağmen herhangi bir yükseköğretim programına yerleştirilemeyen adayların anlamlı bir kısmı sınava tekrar başvururken bir kısmı ise sınava başvurmadan vazgeçmektedir. Buna göre yıllar içinde adayların bir kısmı kendiliğinden elenmekte ve efektif talep düşmektedir (ÖSYM, 1998, ss. 6-10). Böylece ÖSYM tarafından efektif talep şu şekilde tanımlanır (1998, ss. 10): “Gerçekleşen talep içinde, yükseköğretim yapmaya kararlı ve yetenek ve yetişmeleri bakımından seçtikleri YÖP’lere [yükseköğretim programları, AA] girme yarışında başarı sağlama olasılıkları bulunan adayların oluşturduğu talep.” Böylece dolaylı olarak efektif olmayan talep de tanımlanır. Buna göre efektif olmayan talep şu gruptan oluşur: ÖSS’yi kazanamayanlar, ÖSS’yi kazanmakla birlikte herhangi bir yükseköğretim programına yerleşemeyenler bir başka deyişle yerleşmek için gereken asgari standart puanı elde edemeyenler. Bu şekilde efektif talep ÖSYM tarafından, her yıl sınava başvurarak gerçekleşen talepten efektif olmayan talebin çıkarılmasıyla hesaplanmıştır (ÖSYM, 1998, ss. 10-11).

ÖSYM raporunda efektif ve efektif olmayan talep kategorilerinde olup yerleştirilemeyen adaylar sınav başarılarındaki duruma göre de tartışılır. Başvuran ancak yerleştirilemeyen efektif olmayan talep kategorisindeki aday sayısı 246bin, efektif ama yerleştirilemeyen aday sayısı ise 226 civarındadır. Sınavda sözel ve sayısal alanlardaki 172 soruda net sayıları 30’un altında olan (30 doğru cevabın pedagojik ölçütü belirtilmemiştir) adaylar incelenmiştir. Efektif olmayan talep grubunda yaklaşık 11, efektif talep grubunda olup yerleştirilemeyenlerde yaklaşık 17 doğru cevap verilmiştir. Toplamda 30’un altında soruyu doğru cevaplayan adayların oranı efektif olmayan talep grubunda %41,34, efektif talep grubunda olup yerleştirilemeyenlerde %2,64 olarak gerçekleşmiştir (ÖSYM, 1998, s. 35). Raporda ele alınmayan husus başvuru yapıp herhangi bir programa yerleştirilemeyen adayların yarıdan fazlasının efektif talep grubu içinde yer aldığıdır.

Raporun sonuç kısmında yükseköğretime yönelen talebin önemli bir kısmının sınavdaki doğru cevap sayıları dikkate alındığında efektif olmayan bir nitelik taşıdığı, “yükseköğrenim için bilgi ve yetenek düzeyleri çok yetersiz adaylarca oluşturulduğu” belirtilmektedir. Otuz net ölçütü daha yukarı çekildiğinde efektif talep kategorisinde yer alanların bir kısmının da efektif olmayan talep kategorisi içine gireceği belirtilmektedir (ÖSYM, 1998, s. 40). Raporun yükseköğretime erişimdeki kısıtlardan ziyade, merkezi sınav ölçütü üzerinden orta öğretim kurumlarındaki eşitsizlikleri vurguladığı ifade edilmelidir.

ÖSYM’nin (ve dolayısıyla sınavın sahibi olarak kurallarını şekillendiren yetkili kurum olan Yükseköğretim Kurulu’nun) yükseköğretime yönelen talebe ilişkin bu raporundaki sınıflamalar belirli varsayımlar üzerine kuruludur. Yükseköğretime yönelen talep yoğunluğunu bir “olumsuzluk” ve istenmeyen bir durum olarak ele alan bakış açılarına yanıt vermeyi amaçladığı ifade edilmektedir (1998, ss. 13). Yeterli yükseköğretim kontenjanı olması durumunda ve isteyen tüm adayların bir yükseköğretim kurumuna yerleştirildiği durumda bu varsayımların bir kısmının geçersiz olacağı da vurgulanmaktadır. Her halükârda akademik yeterlilikleri ölçecek bir sınavın varlığı durumunda belirli asgari yeterliliklere ilişkin standartlar söz konusu olmaya devam edecektir. Bu durumda orta öğretimde yükseköğretim için gerekli akademik yeterliliklere göre eğitim alamayan, çeşitli nedenlerle gerekli eğitim kaynaklarına erişemeyen, okulun türünden kaynaklanan nedenlerle seçimleri kısıtlanan, hükümetlerin kaynak tahsisi önceliklerinden adil şekilde yararlanamayan vb. adayların mağduru oldukları eşitsizlikler nedeniyle yükseköğretime erişimleri kısıtlanacak ve seçim ve yerleştirme sistemi adil olmaktan uzaklaşacaktır (ÖSYM, 1998, ss. 40-41).

Belirtmek gerekir ki yükseköğretimde yeterli kontenjan arzı olduğu ve erişimin demokratik hak olarak tanımlandığı bir senaryoda efektif olmayan talep kategorisi olarak tanımlananlar içinde yer alanların anlamlı bir kısmı efektif talep kategorisine geçecektir. Çeşitli pedagojik ve kurumsal önceliklere dayalı olarak yükseköğretime erişimi sınırlayan ve *numerus clausus* (sınırlandırılmış sayı, kısıtlı kabul, kapalı sayı) ilkesi olarak bilinen sayı (kontenjan) kısıtlamaları, normalize ettiği ayrıcalıklar ve standartlar koyarken yok saydığı eşitsizlikler üzerinden eleştirilmiştir (Bourdieu ve Passeron, 2015, ss. 83; Bourdieu, 2021, ss. 190, 217-223). ÖSYM’nin sınav standartları olarak kabul ettiği kurallar setinin işlevi *numerus clausus* ilkesinin merkezi düzeyde işletilmesidir. ÖSYM’nin analizi ve sonuç yorumunda bu ilkenin sorunlarının farkında olduğu ancak efektif olmayan talep olarak nitelendirdiği kategoriye ilişkin önerilerinin paradoksal olarak ilkeyi yeniden üretecek şekilde haklılaştırıldığıdır. Bu durumda *efektif olmayan talep* olarak adlandırılan kategoride yer alanlar sınava başvurduğu müddetçe potansiyel talep kategorisinde yer alacak ve doğrudan doğruya orta öğretim ve yükseköğretim sistemine kazanmış çeşitli eşitsizlik biçimlerinin göstergesini temsil edecektir.

Yükseköğretime başvuran ve yerleştirilen öğrencilerin sınıflandırılmasında da kullanılan yukarıda tanımlanan kategoriler (son sınıf düzeyinde başvuran, mezun daha önce yerleşmemiş, bir yükseköğretim kurumuna yerleşmiş ve bir yükseköğretim kurumundan mezun) talebi sınıflandıracak şekilde ÖSYM tarafından her yıl

açıklanan sınav sonucu istatistiklerinde yer alır. Ancak talebi sınıflandırmak için potansiyel, gerçekleşen, efektif ve efektif olmayan kategoriler olarak kullanılan talep tanımlarına sınavlar sonrasında açıklanan istatistiklerde yer verilmemektedir. Efektif ve efektif olmayan talebin hesaplanması için gereken ilave veriler yayınlanmadığı için bunlar hesaplamalara dahil edilememektedir. Bu nedenle makalede ÖSYM sınıflamaları içinde sadece potansiyel ve gerçekleşen talep kategorileri görülebilmektedir. Yine efektif olmayan taleple ilgili varsayımlar, arka planında yer alan eşitsizliklerle ilgili veri eksikliği nedeniyle makalede analitik bir kategori oluşturmadığı için kavramsal olarak kullanılmamıştır. Makale potansiyel talep ile gerçekleşen talep arasındaki dengesizliğin ve her iki kategori içinde başvuru statüsüne göre oluşan ayrımların zaman içindeki farklılaşması ve tahliline odaklanmaktadır.

ÖSYM'nin her yıl sınavlardan sonra açıkladığı yükseköğretime giriş ve yerleştirme verilerinden hareketle, farklı yükseköğretim diploma programlarına yönelen ve lise mezuniyet durum bilgilerine dayalı oluşturulmuş talep sınıflaması tanımları üzerinden çeyrek yüzyıllık bir değerlendirme yapılmaktadır. Verilerin satır ve sütun kategorilerine göre oransal analizle farklı yükseköğretim program türlerine (ön lisans, lisans ve açık öğretim) zaman içinde yönelen talep ve yükseköğretim kuruluşlarına yerleştirilen ve yerleştirilemeyenlerin dağılımları bir açıklayıcı dizi elde etmek üzere zaman dizini içinde incelenmektedir. Analizde aşağıdaki soruların cevapları verilmeye çalışılacaktır:

1. Son çeyrek yüzyılda yükseköğretim kurumlarına başvuran adayların farklı ön lisans ve lisans diploma programlarına yönelimleri nasıl bir çizgi izlemiştir? Yıllar içinde kendini tekrar eden veya değişim sergileyen durumlar nelerdir?
2. Farklı yükseköğretim programlarına yerleşenler, yerleştikleri program türlerindeki tüm öğrenciler içinde nasıl bir dağılım sergilemektedirler? Yerleşen adaylar başvuru durumları itibariyle incelendiğinde yıllar içinde anlamlı değişimler gerçekleşmiş midir?
3. Farklı lise türlerinden mezun adayların yerleştikleri program türlerinde (ön lisans, açık ve uzaktan öğretim, lisans) zaman içinde bir değişim gerçekleşmiş midir? Eğer öyleyse bu değişim nasıl açıklanabilir?

2. Veri Seti, Analizi ve Yöntem

Yükseköğretim kurumlarına yerleşmek için başvuran aday öğrencilerin yerleştikleri program türlerine ve baş-

vuru durumlarına ilişkin toplulaştırılmış veriler her yıl ÖSYM ve 2015 sonrasında ise Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından Yükseköğretime Geçiş İstatistikleri (istatistik.yok.gov.tr adresinden) adıyla yayınlanmaktadır. Bu veri seti 1997'den itibaren ÖSYM ve YÖK tarafından aynı standartta paylaşıldığı için yıllar içinde yerleştirme sisteminin evrimine dair anlamlı sonuçlar sunmaktadır. Verilerin 1989-1996 yılları arasındaki kategorik tanımları daha az alt kategori içerdiğinden analize dahil edilmemiştir.

Kurumların web siteleri üzerinden paylaşılan bu veriler yazar tarafından derlenerek *Microsoft Excel* programı üzerinde tek bir tabloda toplanmış, farklı veri kümelerinin 1997-2023 arasındaki tüm yıllardaki oransal dağılımları tüm satır ve sütun kategorileri içinde hesaplanmış, yıllar itibariyle özetlenmiş ve aynı derece program türü üzerinde görselleştirilmiştir. Elde edilen ve kategorik veri analizine imkân sağlayan kapsamlı veri seti üzerinde yıllar içinde yerleştirme istatistikleri içindeki yapısal farklılaşmaları tespit etmek için betimsel istatistik analizlerine başvurulmuştur.

Makalede resmi istatistik kayıtlarına dayalı olarak idari verilerin analiz edildiği niceliksel analiz yöntemi benimsenmiştir. Resmî kurumların idari istatistik kayıtlarının kullanılmasıyla yapılan kayıt-temelli analizler (*record-based analysis*) nedenlerin ve eğilimlerin açıklamasını hedefler (Abbott, 2004, ss. 13-15). İkincil veri statüsündeki idari istatistiksel kayıtlardan derlenen veriler ilgili tüm nüfusu içerdiği için bir örnekleme başvurmaksızın tüm araştırma evreni hakkında tutarlı ve kapsamlı sonuçlar sağlar. Eğilimleri tüm araştırma evreni üzerinde tespiti olanak verir. Niceliksel analiz yöntemleriyle incelenen Yükseköğretime Geçiş İstatistikleri de ilgili tüm araştırma evrenindeki adayların bilgisini içeren bir veri setidir.

Veriler dört farklı boyut dikkate alınarak incelenmektedir. Öncelikle farklı lise gruplarının yıllar içinde başarı profillerindeki değişim incelenmiştir. Daha sonra ön lisans programlarına yönelen, lisans programlarına yönelen ve açık ve uzaktan öğretim programlarına yönelen talebin yapısal değişimi sırasıyla ele alınmaktadır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Liselerin Başarı Profillerinde Değişim

Yükseköğretime giriş sınavlarına başvuran öğrencilerin kayıtlı oldukları liseler 2023 itibariyle otuz farklı ad sahibidir. Millî Eğitim Bakanlığı sınıflamalarında kabaca "Lise Çıkışlılar" ve "Meslek Lisesi Çıkışlılar" olmak üzere

re iki büyük grup içinde değerlendirilmektedir. Yükseköğretim Kurulu metinlerinde de bu ayrım kullanılmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2007, ss. 78-80). Ancak liselerin sınavlardaki başarı performansları incelendiğinde bazı liselerin diğerlerinden belirgin şekilde yüksek başarı görünümüne sahip olduğu ve bunun yıllar içinde tekrar ettiği görülmektedir. O nedenle “Lise Çıkışlılar” içindeki en başarılı grubun ayrı bir kategori içinde ele alınması sistemin işleyişinin anlaşılması bakımından analitik bir açıklık sağlamaktadır. Öğrenci kabulünde yarışmacı sınavlarla öğrenci alan bu liseler seçici okul (*selective school*) tanımıyla uyumlu bir kategori oluşturur. Makalede seçici okulların sistem içindeki ayırt edici yerini belirginleştiren ve yıllar içinde bu konumlarını pekiştiren bir eğilim olduğu görülmektedir. Yazıda ayırt edici olması için “Lise Çıkışlılar” yerine de “Genel Liseler” terimi kullanılacaktır.

1997 ile 2023 arasındaki yılları beşer yıllık dilimler ha-

linde incelediğimizde bu lise gruplarının başarı çizelgelerinin değişiminde anlamlı değişimler gözlemlenebilmektedir. ►**Tablo 1**'de görüldüğü üzere, genel liselerin başvuran ve yerleşen kategorilerindeki payları zaman içinde ilginç bir değişim geçirmiştir. 2009 yılından itibaren resmi ve gündüz öğretim yapan liselerin önemli bir kısmı aşamalı şekilde Anadolu lisesine dönüştürüldüğü için genel liseler ile seçici liselerin sistem içindeki rollerinde temel bir değişim ortaya çıkmıştır. Genel liseler 2010'lı yılların başlarına kadar başvuran ve farklı programlara yerleşenler arasında sistemin yarıya yakınına denk düşen oransal bir ağırlığa sahiptir. Ancak özellikle son yılda bu liselerin değişen yapısı nedeniyle başvuranlar içindeki oranı üçte bire, farklı programlara yerleşenler içindeki oranları ise ön lisans ve lisans programlarında beşte bire, açık öğretimde ise üçte bire gerilemiştir. Benzer bir durum herhangi bir yükseköğretim programına yerleştirilemeyen öğrenciler içindeki oranında gözlemlenebilmektedir.

Tablo 1. Seçili Yıllarda Farklı Lise Türlerinin Program Türlerine Göre Yükseköğretime Giriş Sınavlarına Başvuru ve Yerleşme Oranları (1997-2023)

Lise Türleri	Yıllar	Toplam Başvuranlar İçindeki Oranı (%)	Lisans Programlarına Yerleşenler İçindeki Oranı (%)	Ön Lisans Programlarına Yerleşenler İçindeki Oranı (%)	Açık ve Uzaktan Öğretim Programlarına Yerleşenler İçindeki Oranı (%)	Yerleşemeyenler İçindeki Oranı (%)
Genel Liseler	1997	58,9	60,1	60,3	55,2	59,4
	2002	44,9	42,4	13,3	35,6	53,0
	2007	61,2	43,6	42,7	58,1	69,2
	2012	53,2	48,0	41,6	55,4	57,8
	2017	31,8	29,8	31,7	41,9	31,6
	2023	29,2	19,2	21,3	28,2	32,6
Seçici Liseler	1997	3,4	16,0	1,7	1,1	2,0
	2002	10,4	44,7	0,8	3,6	8,6
	2007	14,2	47,2	5,7	7,5	11,6
	2012	13,1	35,5	2,1	5,3	10,0
	2017	22,1	44,3	15,4	7,1	18,2
	2023	35,9	63,8	41,0	26,4	30,2
Meslek Liseleri	1997	37,7	23,9	38,0	43,6	38,6
	2002	44,6	12,8	85,9	60,8	38,4
	2007	24,6	9,2	51,6	34,3	19,2
	2012	33,7	16,5	56,3	39,3	32,2
	2017	46,1	25,9	53,0	51,0	50,2
	2023	34,9	17,0	37,6	45,4	37,3

Kaynak: ÖSYM ve YÖK tarafından her yıl sınavlardan sonra açıklanan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınav verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır. Veriler beşer yıllık aralıklarla seçilerek temsil edilmiştir.

Açıklama: Lise türleri oluşturulurken MEB'in lise sınıflaması referans alınmış ancak makalenin amacına göre yazar tarafından aşağıdaki belirtildiği şekilde yeniden gruplandırılmıştır.

Genel Liseler: Resmi ve Gündüz Öğretim Yapan Liseler, Özel Liseler, Akşam Liseleri, Açık öğretim Liseleri, Çok Programlı Liseler, Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri, Spor Liseleri, Temel Liseler

Seçici Liseler (Selective high schools): Devlet ve Özel Fen Liseleri, Yabancı Dille Eğitim Yapan Özel Liseler, Yabancı Dil Ağırlıklı Eğitim Yapan Özel Liseler, Anadolu Liseleri ile Sosyal Bilimler Liseleri.

Meslek Liseleri: Askeri Liseler, Polis Liseleri, İmam-Hatip Liseleri, Ticaret Meslek Liseleri, Teknik Liseler, Endüstri Meslek Liseleri, Kız Meslek Liseleri, Sağlık Meslek Liseleri, Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri, Sekreterlik Meslek Liseleri, Ast. Haz. ve Ast. Sınıf Okulları, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri, Mesleki Eğitim Merkezleri, Diğer Meslek Liseleri.

Seçici liselerde eğitim gören öğrencilerin oranı 2010'ların başına kadar %10-15 aralığında iken Anadolu Liselerinin sayılarının artırılması ve gündüz öğretim yapan resmi liselerin Anadolu Lisesi olarak yeniden organize edilmesiyle birlikte bu oran %36'ya kadar çıkmıştır. Bu liseler içinde özel ve devlet Fen Liseleri ile Yabancı Dilde Eğitim Yapan Liselerin başarı çizgisi diğer seçici liselerden daha yüksektir. Özellikle lisans programlarına yerleşen öğrenci sayıları açısından bakıldığında anlamlı bir değişim göze çarpmaktadır. 2010'ların başına kadar sınava başvuran öğrenciler içindeki oranlar ortalama %10'lar düzeyinde iken, bu liselerde okuyan öğrencilerin lisans programlarına yerleşme oranları %40'ların üzerinde gerçekleşmiştir. Artan öğrenci sayıları bu liselere seçicilik (*selectivity*) özelliklerini sağlayan niteliklerinin kısmen değiştiğini göstermektedir. 2010'lu yıllara kadar ön lisans ve açık öğretim programlarına yerleşenlerin oranları ön lisansta %2 ile 6, açık öğretim programlarında ise %3 ile 7 arasında değişmekteydi. Ancak son yıllarda ön lisansa yerleşen öğrenciler içinde seçici liselerden gelenlerin oranı 2017'de %15,4 iken bu oran 2023'te %41'e kadar çıkmıştır. Benzer bir artış eğilimi açık ve uzaktan öğretim fakültelerinde de yaşanmış, 2017'de bu programlara yerleşenler içinde seçici liselerden gelenlerin oranı %7,1 iken, bu oran 2023'te %26,4 olarak gerçekleşmiştir (►Tablo 1).

Lisans programlarına 2017 yılında yerleşenler içinde seçici liselerden gelenlerin oranı %44,3 iken, bu oran 2023'te %63,8 olarak gerçekleşmiştir. Seçici liselerin yapısındaki değişim sonrasında farklı yükseköğretim derece programlarına yerleşenler içinde bu okullardan gelen öğrencilerin ağırlığı zaman içinde anlamlı oranlarda artmıştır. Seçici liselerde okuyan öğrenci sayılarının %10'lar düzeyinde olduğu 2010'lu yılların sonuna kadar herhangi bir yükseköğretim programına yerleşemeyenler içinde bu liselerden gelenlerin oranı en fazla %10'lar düzeyinde gerçekleşmekteydi. Okullardaki öğrenci sayısının artışına koşut şekilde 2023'te herhangi bir yükseköğretim programına yerleşemeyenler içinde bu liselerden gelenlerin oranı %30 olarak gerçekleşmiştir (►Tablo 1).

Meslek liselerinden ön lisans programlarına yönelen talebin yapısındaki değişim de benzer şekilde bu liselerin son çeyrek yüzyılda aldığı yeni biçime koşut şekilde gerçekleşmiştir. Meslek lisesi mezunlarına yerleştirmelerde verilen sınavsız geçiş hakkı ön lisansa yerleşen öğrencilerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 2006-2014 yılları arasında ön lisans programlarına yerleşen meslek lisesi mezunlarının yaklaşık yarısı (oranlar farklı yıllarda %40 ila %60 arasındaki sayılarda gerçekleşmiştir) sınavsız geçiş hakkından yararlanmışlardır (Alkan vd., 2014, ss. 136). 1997'de yükseköğretim sınavlarına girerek herhangi bir yükseköğretim programına başvuranlar içinde

meslek lisesi çıkışlıların oranı %37,7 iken, 5-10 puan aralıklarındaki iniş çıkışlardan sonra bu oran 2023'te %24,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki, meslek liselerinin lise sistemi içindeki yapısı, sunulan sınavsız geçiş haklarının da etkisiyle, belirli bir ölçüde aynı kalmıştır (►Tablo 1).

Bu inişli çıkış eğilim lisans, ön lisans ve açık öğretim programlarına yerleşen öğrenciler içinde meslek liselerinin oranlarında da gözlemlenebilmektedir. Genel durum 1997 ila 2023 yılları arasında önemli bir yapısal benzerliğe sahiptir. 2007-2017 yılları arasında ön lisans programlarına meslek lisesi çıkışlı öğrencilerin yerleşme oranları %50'nin üzerinde gerçekleşirken bu oran son yıllarda düşmüş ve 2023'te %37,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak buna koşut olarak açık ve uzaktan öğretim programlarına en fazla öğrenci meslek liselerinden yerleşmiştir (2017'de %51, 2023'te %45,4). Meslek eğitiminin yapısındaki bu inişli çıkış eğilim son çeyrek yüzyılın önemli göstergeleri arasında zikredilebilir (►Tablo 1).

Türkiye yükseköğretim sisteminde gerek üniversite sayıları gerekse de kontenjan arzında yaşanan büyük genişlemeye rağmen yüz yüze eğitim yapan ön lisans ve lisans programlarına yerleştirilen öğrenciler toplam başvuranların dörtte biri mertebesinde kalmıştır. 1997 yılında başvuru yapan öğrencilerin yaklaşık %32'si bir yükseköğretim programına yerleştirilebilirken, bu oran 2000 yılında %31, 2005 yılında %36,3, 2010 yılında %55, 2025 yılında %46 olarak gerçekleşmiş ancak son yıllarda tekrar yükselen talep nedeniyle bu oran 2020'de %38, 2023'te ise %30 olarak gerçekleşmiştir. Yükseköğretime yönelen talebin sürekli artış eğiliminde olması, artan arza rağmen arz-talep arasındaki makasın talep aleyhine devam etmesi bu alanda hâlen sistemin sürdürülebilir bir arz doygunluğuna kavuşmadığını göstermektedir (►Tablo 2).

3.2. Ön Lisans Programlarındaki Talep Değişimleri

Lise türlerinin başarı profillerinin yanı sıra yerleşme istatistiklerine ön lisans ve lisans derece programları açısından bakıldığında da anlamlı birçok sonuç görülebilmektedir. Son çeyrek yüzyıldaki eğilimler ön lisans programlarına başvuran ve yerleşen öğrencilerin başvuru durumları üzerinden incelendiğinde bazı temel yapısal değişiklikler görülür. ►Tablo 3'te görüldüğü üzere ön lisans programlarının sistem içindeki ağırlığında yaşanan artış nedeniyle bazı değişiklikler hemen göze çarpmaktadır.

1997-2004 arasında yükseköğretim programlarına başvuran tüm öğrenciler içinde ön lisans programlarına yerleştirilenlerin oranı %7-10 aralığında gerçekleşmiştir. Bir yükseköğretim programına yerleştirilen toplamı içinde bakıldığında 1997-2004 arasında bu oran %24 ila

%31 aralığında gerçekleştiği ve program kontenjanlarının bir yükseliş eğrisi sergilediği görülmektedir. 2006 ila 2016 yılları arasında gerek başvuran öğrenciler içinde bir ön lisans programına yerleşenlerin oranları %14 ila %18 aralığında oranlarda inişli çıkışlı bir eğilim izlemiştir. Aynı durum tüm yerleşenler içinde ön lisans programlarına yerleşenlerin ağırlığının artışında da gözlemlenebilmektedir (► **Tablo 3**).

2016'dan 2023'e kadar toplam başvurular içinde ön lisansla yerleşenlerin oranında bir düşüş eğilimi gözlemlense de tüm yerleşenler içinde ön lisansla yerleşenlerin oranı istikrarlı yapısını korumuş ve 2023'te %39 olarak gerçeklemiştir. Tüm yerleşen öğrenciler içinde ön lisans programlarının payındaki bu dereceli artış yükseköğretim arzında son yıldaki durağanlığın bir işaretidir. Yükseköğretime yönelik talep kesintisiz şekilde artarken, kontenjan kapasitesi belirli bir düzeyde durağanlaşmıştır (krş. ► **Tablo 2**).

Ön lisans programlarına yerleşen öğrencilerin başvuru sırasındaki mezuniyet durumlarına göre bakıldığında oldukça çarpıcı eğilimler görülmektedir. 2017-2002 yılları arasında ön lisans programlarına yerleşen öğrencilerin ağırlıklı kısmı mezun olduğu halde bir yükseköğretim programına yerleşememiş öğrencilerden oluşmaktadır. %52 ila %67 arasında değişen oranlarda beklemeli öğrencilerin ön lisans programlarına yerleşen ana grup olduğu görülüyor. 2003 ila 2017 arasında ise (2005 sonrasında kademeli olarak liselerin 4 yıla çıkmasıyla sınava az sayıda öğrencinin girdiği istisnai yıl olan 2008 sayılmazsa) bu durum değişmiş ve son sınıf düzeyindeki öğrenciler ön lisans programlarına yerleşenlerin ana grubunu oluşturmuştur (► **Tablo 3**).

Yükseköğretim kurum sayılarındaki büyük artış ve kontenjanlardaki genişlemenin olduğu 2003 ile 2017 arasındaki yıllarda ön lisans programına girmek için yıl kaybı yaşayan öğrenci sayıları azalmış ve lise son sınıfta

doğrudan bu programlara giren öğrenci sayıları artmıştır. Ancak toplam kontenjan sayılarında durağanlığa girilen 2017 sonrasında yapı tekrar tersine dönmüş ve mezun olduğu halde herhangi bir yükseköğretim programına yerleşememiş öğrenciler kategorisi yeniden ön lisans programlarına yerleşenler içinde ağırlıklı kısmı oluşturmaya başlamıştır (krş. ► **Tablo 2**).

Mezun olduğu halde daha önce bir yükseköğretim programına yerleşemeyenlerin ön lisans programlarına yerleşme oranları %40'ın üzerine çıkarken, son sınıf düzeyindeki öğrencilerin oranı %30'lar civarına gerilemiştir. Son iki yılda bu oran %30'un altına düşmüştür. Üçüncü sırada daha önce yerleştiği halde tekrar sınava girerek bir ön lisans programına yerleşen gelmekte ve bu kategoridekilerin oranı (birkaç istisnai yıl hariç) istikrarlı şekilde %13-17 aralığında gerçekleşmiştir. Özetle ön lisans programlarının kontenjanlar içindeki oranı zaman içinde artarken, bu programlara yerleşen öğrencilerin profili son sınıf düzeyinde yerleşen adayların ağırlıklı olduğu bir yapıdan, beklemeli olarak meslek yüksekokullarına yerleşen ve resmi tanımı "mezun daha önce yerleşememiş" olan adayların baskın olduğu bir yapıya doğru değişim geçirmiştir (► **Tablo 3**).

Yükseköğretim arzında büyük artışlara rağmen, bu durumun belirgin nedeni yükseköğretime yönelen talebin miktarının sürekli olarak arzın üzerinde seyretmesi ve 2017 sonrasında kontenjanlardaki durağanlığın (krş. ► **Tablo 2**) aday öğrencilerin yerleşme için bekleme sürelerini artırmasıdır. Bu eğilim yukarıda da değinildiği üzere Yükseköğretim Kurulu'nun 2007 yılındaki raporunda belirtilen arz ve talep arasındaki uyumsuzluk görünümünün teyidi niteliğindedir (Yükseköğretim Kurulu, 2007, ss. 70-82).

3.3. Lisans Programlarındaki Talep Değişimleri

Yükseköğretime giriş sınavlarına giren adayların en faz-

Tablo 2. Seçili Yıllarda Yükseköğretim Sınavlarına Başvuran ve Farklı Program Türlerine Yerleşen ve Yerleştirilemeyen Adayların Oranları (1997-2023)

YILLAR	Ön Lisans Programlarına Yerleşen Adaylar	Açık ve Uzaktan Öğretim Programlarına Yerleşen Adaylar	Lisans Programlarına Yerleşen Adaylar	Herhangi Bir Programa Yerleşmeyen Adaylar	Toplam
1997	7,6	13,7	10,6	68,2	100
2000	8,4	11,4	11,4	68,8	100
2005	11,8	14,4	11,2	62,7	100
2010	17,9	15,2	22,0	44,9	100
2015	17,3	9,3	19,6	53,8	100
2020	14,4	5,8	17,7	62,2	100
2023	11,8	4,7	13,6	69,8	100

Kaynak: ÖSYM ve YÖK tarafından her yıl sınavlardan sonra açıklanan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınav verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

la tercih ettikleri program türleri olan yüz yüze lisans programlarına yönelen talepteki değişimler yükseköğretim politikalarındaki tercihleri izlemek bakımından en hayati sonuçları içermektedir. ►**Tablo 4**'te sergilediği üzere 1997'de toplam başvurular içinde bir lisans programına yerleştirilenlerin oranı %10,6 iken, sadece yerleştirilenler kategorisi içinde bakıldığında bu oran %33,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlara başvurular kategorisi içinde bakıldığında 2007 yılına kadar anlamlı bir gelişim görülmemektedir. Aynı eğilime, sadece yerleşen adaylar toplamı içinde lisans programlarına yerleşenler açısından bakıldığında da benzer bir durum gözlemlenmektedir. Anlamlı değişimin 2010 yılı başında yaşandığı ve gerek başvurular toplamı gerekse de yerleşenler toplamı içinde bakıldığında lisans programlarına yerleşenlerin oranının ilkinde %22, ikincisinde %40

olarak gerçekleştiği görülmüyor. Başvurular içinde bakıldığında şaşırtıcı olarak şekilde lisansa yerleşenlerin oranı dereceli olarak gerilemiş ve 2023'te %13,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak toplam kontenjanın yaklaşık 750 bin ile bir milyon civarında gezindiği 2015 sonrasında sadece yerleşen adaylar toplamı içinde bakıldığında lisans programlarına yerleşenlerin oranının %40 ile %45 arasında değiştiği görülmektedir (Bunun tek istisnası %51,2 olarak 2017'de gerçekleşen orandır). Bu verilere ►**Tablo 2**'deki verilerle birlikte bakıldığında arz ve talep uyumsuzluğu lisans programları özelinde anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Yükseköğretim kontenjanlarının çok yüksek olduğuna dair yaygın medyatik ve kamusal söylemlere bakıldığında, burada sunulan sınavların resmî sonuçlarından elde edilen analizlerle taban tabana zıt bir durumla karşılaşılmaktadır. Son

Tablo 3. Yükseköğretime Başvuran ve Yerleşenler: Ön Lisans Programlarına Talebin Yapısı (1997-2023)

Yıllar	Başvuran ve Yerleşen Toplamları İçinde Ön Lisansa Yerleşenler (%)		Ön Lisans Programlarına Yerleşenlerin Başvuru Durumlarına Göre Dağılımı (%)				
	Toplam Başvurular İçinde Ön Lisansa Yerleşenler (%)	Toplam Yerleşenler İçinde Ön Lisansa Yerleşenler (%)	Son Sınıf Düzeyinde	Mezun Daha Önce Yerleşmemiş	Bir Yükseköğretim Kurumunu Bitirmiş	Daha Önce Yerleşmiş	Toplam
1997	7,6	23,8	17,4	65,8	1,2	15,6	100
1998	7,5	24,2	15,7	65,0	1,6	17,7	100
1999	7,7	25,5	22,6	59,7	1,3	16,4	100
2000	8,4	26,8	18,9	67,0	1,0	13,0	100
2001	8,8	27,1	17,2	67,8	1,2	13,8	100
2002	10,7	29,2	42,1	52,3	0,3	5,3	100
2003	10,1	29,0	47,8	40,1	0,7	11,4	100
2004	10,3	30,9	47,4	41,0	0,8	10,8	100
2005	11,8	31,6	45,7	44,2	0,6	9,5	100
2006	14,1	35,0	46,0	42,3	0,6	11,1	100
2007	13,4	34,2	49,3	38,0	0,7	12,0	100
2008	17,5	30,3	18,4	60,1	1,6	20,0	100
2009	19,3	32,2	43,5	36,1	1,3	19,2	100
2010	17,9	32,5	56,2	24,5	1,6	17,6	100
2011	17,5	34,0	59,2	26,1	1,6	13,1	100
2012	15,0	32,9	58,0	27,1	2,0	12,9	100
2013	18,1	34,6	55,5	26,6	2,5	15,4	100
2014	16,1	36,5	55,3	26,5	3,2	15,0	100
2015	17,3	37,4	56,2	25,3	4,4	14,0	100
2016	16,3	38,3	55,3	23,4	5,7	15,6	100
2017	12,1	33,1	39,4	32,2	7,5	21,0	100
2018	13,3	36,9	35,5	40,6	6,9	17,0	100
2019	13,6	38,0	30,6	45,5	7,0	17,0	100
2020	14,4	37,9	30,0	47,9	6,7	15,4	100
2021	12,2	39,0	30,0	47,2	8,0	14,8	100
2022	12,2	39,5	29,2	49,3	8,5	13,0	100
2023	11,8	39,2	28,2	45,2	11,0	15,6	100

Kaynak: ÖSYM ve YÖK tarafından her yıl sınavlardan sonra açıklanan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınav verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

yıllarda lisans programlarına yönelen talep, öğrencilerin mezuniyet durumları üzerinden bakıldığında daha çarpıcı değişimler geçirmiştir.

1997 yılından 2008 yılına kadar bir lisans programına yerleşen öğrencilerin ağırlıklı kısmı beklemeli öğrencilerden (mezun daha önce yerleşmemiş) oluştuğu görülüyor (Farklı yıllarda bu kategoridekilerin oranı %47 ile %62 aralığında gerçekleşmiştir). Son sınıf düzeyinde olup bir lisans programına yerleşenlerin ise farklı yıllarda %35 ile %26 aralığında değişen oranlarda ikinci sırada yer aldığı görülüyor. Lisans programlarına yerleşen on öğrenciden yaklaşık dokuzunu oluşturan bu iki kategori beklemeli öğrencilerin lisans programlarına yerleşmek için güçlü bir yarış içinde olduğunu gösteriyor. Ancak yükseköğretimde 2008 yılından sonra ya-

şanan büyük genişlemeyi müteakip son sınıf düzeyinde başvuran öğrencilerin lisans programlarına yerleşenler içinde ağırlıklı kategori haline geldiği görülüyor. Mezun daha önce yerleşmemiş kategorisindeki adaylar ikinci ağırlıklı grup olmuştur. Bu eğilim 2019'dan sonra tekrar 2008'den önceki görünümüne dönmüştür. Mezun daha önce yerleşmemiş kategoride yer alan adaylar tekrardan lisansa yerleşenler içinde ağırlıklı gruba dönüşmüştür. Üstelik son sınıf düzeyinde yerleşen adaylarla aralarındaki fark 10 ile 15 puana kadar çıkmıştır. Buradaki bir diğer ilginç eğilim ise önceki yıllarda lisans programlarına yerleşen içinde %1 ile 3 arasında değişen "bir yükseköğretim kurumunu bitirmiş" aday kategorisinin son beş yılda istikrarlı şekilde birer, ikişer puanlık artışlarla %9 mertebesine gelmesi olmuştur. İkinci kez bir yükseköğretim derecesi almaya yönelik bu eğilim son

Tablo 4. Yükseköğretime Başvuran ve Yerleşenler: Lisans Programlarına Talebin Yapısı (1997-2023)

Yıllar	Başvuranların ve Yerleşenlerin Toplamı İçinde Lisansa Yerleşenler (%)		Lisans Programlarına Yerleşenlerin Başvuru Durumlarına Göre Dağılımı (%)				
	Toplam Başvuranlar İçinde Lisansa Yerleşenler (%)	Toplam Yerleşenler İçinde Lisansa Yerleşenler (%)	Son Sınıf Düzeyinde	Mezun Daha Önce Yerleşmemiş	Bir Yükseköğretim Kurumunu Bitirmiş	Daha Önce Yerleşmiş	Toplam
1997	10,6	33,2	35,5	49,5	2,0	13,1	100
1998	11,3	36,6	35,6	51,1	1,8	11,5	100
1999	10,4	34,2	47,1	43,7	1,6	7,5	100
2000	11,4	36,5	44,3	47,7	1,2	6,8	100
2001	11,3	35,0	40,4	49,0	1,8	8,8	100
2002	9,6	26,4	40,4	48,2	2,1	9,3	100
2003	11,7	33,8	39,8	50,8	1,6	7,8	100
2004	10,4	31,3	42,7	50,8	1,3	5,2	100
2005	11,2	29,9	35,7	58,6	0,7	5,1	100
2006	10,8	27,0	36,4	57,3	0,5	5,9	100
2007	11,3	28,8	34,4	57,9	0,5	7,2	100
2008	16,7	28,9	26,7	61,9	1,4	10,0	100
2009	21,1	35,2	50,0	38,0	1,5	10,5	100
2010	22,0	40,0	47,7	36,9	2,2	13,2	100
2011	20,9	40,5	46,5	41,1	2,2	10,3	100
2012	18,9	41,3	49,7	38,9	2,3	9,1	100
2013	21,1	40,3	49,5	38,0	2,4	10,1	100
2014	19,0	43,1	50,9	36,4	3,2	9,6	100
2015	19,6	42,5	54,4	34,5	3,4	7,7	100
2016	18,8	44,0	54,5	31,1	5,0	9,4	100
2017	18,7	51,2	49,2	37,1	4,6	9,1	100
2018	16,6	46,1	45,6	38,2	6,6	9,5	100
2019	16,2	45,3	42,7	43,1	5,5	8,7	100
2020	17,7	46,8	38,4	47,4	6,0	8,2	100
2021	14,2	45,4	37,3	48,9	6,6	7,3	100
2022	14,0	45,1	35,6	50,5	7,0	6,9	100
2023	13,6	45,2	34,8	48,3	9,0	7,9	100

Kaynak: ÖSYM ve YÖK tarafından her yıl sınavlardan sonra açıklanan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınav verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

yılların çarpıcı gelişmeleri arasında sayılabilir. Son sınıf düzeyindeki adayların göreceli olarak diğer geniş aday grubu karşısında daha dezavantajlı hale geldiği de ifade edilebilir (► **Tablo 4**). Bu durum da yine yaygın kamusal söyleme yansıyan yükseköğretim kontenjanlarındaki fazlalığa dair görüşlerle çelişmektedir.

3.4. Açık ve Uzaktan Öğretim Programındaki Talep Değişimleri

Türk yükseköğretim sisteminin 1980’li yıllardan itibaren en önemli tartışma konularından bir diğeri de açık öğretim programlarının yükseköğretim sistemi içindeki konumu ve ağırlığı olmuştur. 1990’lardan itibaren yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin yarıdan fazlası istikrarlı şekilde açık öğretim programlarında

olmuştur. Gerek yükseköğretim giriş sınavları yoluyla gerekse de son yıllarda tanınan sınavsız ikinci program olarak açık öğretim programlarına kayıt olma imkanları bu programların sistemin baskın yapısını oluşturmasını sağlamıştır (Yükseköğretim Kurulu, 2007, ss. 78; Çetinsaya, 2014, ss. 63-72).

Son yılların şaşırtıcı gelişmelerinden birisi açık öğretim kontenjanlarının yükseköğretim programlarına yerleşen öğrenciler içinde dereceli olarak azalmasıdır. Her ne kadar bu durum yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayılarında açık öğretimin ağırlıklı oranını değiştirmemiş olsa da sınavla yerleşen öğrencilerin toplam kontenjan içindeki payı düşmüştür. Toplam başvurular içinde bu oran 1997’den 2013’e kadar farklı yıllarda %10 ile %20 arasında gerçekleşmiştir. 2014’ten sonra

Tablo 5. Yükseköğretime Başvuran ve Yerleşenler: Açık ve Uzaktan Öğretim (AÖF) Programlarına Talebin Yapısı (1997-2023)

Yıllar	Başvuranların ve Yerleşenlerin Toplamı İçinde Açık ve Uzaktan Öğretime Yerleşenler (%)		Açık ve Uzaktan Öğretim Programlarına Yerleşenlerin Başvuru Durumlarına Göre Dağılımı (%)				
	Toplam Başvuranlar İçinde Açık ve Uzaktan Öğretime Yerleşenler (%)	Toplam Yerleşenler İçinde Açık ve Uzaktan Öğretime Yerleşenler (%)	Son Sınıf Düzeyinde	Mezun Daha Önce Yerleşmemiş	Bir Yükseköğretim Kurumunu Bitirmiş	Daha Önce Yerleşmiş	Toplam
1997	13,7	42,9	13,6	54,1	5,7	26,6	100
1998	12,1	39,2	8,5	52,3	7,6	31,6	100
1999	12,2	40,3	13,5	47,5	8,3	30,7	100
2000	11,4	36,7	10,9	54,3	7,6	27,1	100
2001	12,3	37,9	9,8	53,3	8,5	28,4	100
2002	16,2	44,4	7,8	61,6	5,6	25,1	100
2003	13,0	37,3	9,7	54,1	8,1	28,0	100
2004	12,6	37,8	11,0	54,7	8,6	25,7	100
2005	14,4	38,6	13,4	58,7	6,5	21,4	100
2006	15,3	38,0	16,3	54,8	6,2	22,7	100
2007	14,5	37,0	16,6	50,6	6,5	26,3	100
2008	23,6	40,8	8,9	58,1	5,8	27,2	100
2009	19,5	32,5	16,6	50,4	4,6	28,4	100
2010	15,2	27,5	17,5	42,7	6,6	33,1	100
2011	13,2	25,6	20,6	42,0	6,7	30,7	100
2012	11,8	25,9	16,8	40,3	9,1	33,7	100
2013	13,1	25,1	9,3	32,6	8,1	49,9	100
2014	9,0	20,5	18,0	42,3	7,2	32,5	100
2015	9,3	20,2	21,3	40,1	8,1	30,5	100
2016	7,5	17,6	19,4	33,3	12,0	35,3	100
2017	5,7	15,6	15,3	36,4	13,5	34,9	100
2018	6,1	17,1	11,9	37,7	14,8	35,6	100
2019	6,0	16,7	10,7	38,5	16,2	34,6	100
2020	5,8	15,2	10,8	39,7	16,4	33,2	100
2021	4,9	15,5	13,6	38,6	16,8	30,9	100
2022	4,8	15,4	9,6	42,9	20,9	26,7	100
2023	4,7	15,6	8,3	31,8	28,5	31,4	100

Kaynak: ÖSYM ve YÖK tarafından her yıl sınavlardan sonra açıklanan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınav verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

bu oran kademeli olarak düşmüş ve 2023'te %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Bir yükseköğretim programına yerleşenler içinde açık öğretim programlarına yerleşenlerin oranı ise 1997'de 42,9 iken yıllar içinde inişli çıkışlı bir çizgi izlese de 2008'de %40,8'lik oranla yakın oranlarda gerçekleşmeye devam etmiştir. Kontenjan arzındaki artışın talebi karşılamakta bu yıllarda yetersiz kaldığı ve açık öğretim programlarına ilginin azalmadığı görülmektedir. Yükseköğretim kurum ve kontenjanlarındaki artışla koşut şekilde yerleşen adaylar içinde açık öğretim programlarına yerleşenlerin oranı kademeli olarak düşmüş 2015'e kadar %20'ler, 2023'e doğru ise %15'ler mertebesine gerilemiştir (►Tablo 5).

Bu çarpıcı değişime rağmen açık öğretim programlarından mezuniyetlerin diğer programlara göre daha uzun sürmesi, sınavda yerleşen adayların yaklaşık %20'sinin kayıt yaptırmamasına rağmen başka bir yükseköğretim programında okuyan öğrencilere tanınan bir açık öğretim programına yerleşme hakkı gibi etkenlerle açık öğretimde okuyan öğrenci sayıları sistem içinde yüksek kalmaya devam etmektedir (Yükseköğretim Kurulu, 2007, ss. 78; krş. Çetinsaya, 2014, ss. 56-57, 66-67). Açık öğretim programlarına yerleşen öğrencilerin başvuru durumlarına göre görünümüne bakıldığında 1997'den 2023'e kadar, iki istisnai yıl (2013, 2016) hariç, istikrarlı bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bir açık öğretim programına yerleşen aday öğrencilerin yarıdan fazlası veya yarıya yakını sürekli olarak "mezun daha önce yerleşmemiş" öğrenciler kategorisinden, yaklaşık dörtte birlik kısmı ise "daha önce yerleşmiş" kategorisinden gelmiştir. Son sınıf düzeyinde olup bir açık öğretim programına yerleşenlerin oranıysa inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Ağırlıklı olarak farklı %8 ile %20 aralığındaki oranlarda son sınıf öğrencisi bir açık öğretim programına yerleşmiş görünmektedir. 2018'den sonra bu oranlar yaklaşık %10'lar mertebesinde gerilemiş ve 2023 yılı yerleştirme işlemlerinde %8,3 ile çeyrek yüzyıllık sürecin en düşük ikinci oranı olarak gerçekleşmiştir. Açık ve uzaktan öğretim programlarına yönelen talepte daha önce yerleşmemiş adaylar ile daha önce yerleşmiş adayların ağırlıklı olarak yer almaları bu diploma programlarının en belirgin özelliği olarak öne çıkmaktadır.

4. Sonuç ve Bulgulara İlişkin Tartışma

1997 ile 2023 yılları arasındaki yükseköğretime giriş sınav sonuçlarının yerleşilen yükseköğretim programları ve lise türlerinin yerleşme eğilimleri açısından incelendiği bu makalede bazı önemli eğilimler saptanmıştır. Bu eğilimler içinde çarpıcı sonuçlar iki kısımda ele alınabilir.

İlki farklı lise türlerinin yıllar içinde başarı profillerin-

de yaşanan değişimlerdir. 2013'e kadar gündüz eğitim yapan resmi (genel) liselerin 2013 sonrasında Anadolu Liseleri'ne çevrilmesinin sistemde önemli değişimler meydana getirdiğidir. Genel liselerin sistemde yer alan öğrenci oranı bakımından ağırlığı yarı yarıya bir orandan üçte bire gerilemiş ve özellikle yüz yüze lisans programlarına yerleşmede önemli bir gerileme yaşamıştır. Bu liselerden sınava başvuranlar ile yerleşenlerin kendi içlerindeki oranlar karşılaştırıldığında yüz yüze lisans programlarına yerleşenlerin önceki yıllara göre on puanlık bir gerileme yaşadığı görülmektedir.

Liseler bakımından ikinci önemli değişiklik seçici liselerin öğrenci sayısı ve yerleşme oranları bakımından sistemin ağırlık merkezinde yer aldığıdır. Öğrenci sayılarının nispeten daha az ancak yerleşme oranlarının diğer liselere göre beş veya altı kat daha yüksek olduğu 2010'lu yıllardan önce bu liselerin ezici kısmı yüz yüze eğitim yapan lisans programlarına yerleşmekteydi. Anadolu liselerinin yapısındaki değişim sonrasında toplam öğrenci sayısı içindeki ağırlıkları üçte birlik orana yükselmiştir. Böylece yüz yüze eğitim yapan lisans programlarına yerleşenler içindeki oranları %40'lar mertebesinde iken bu oran yaklaşık %64 olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda yüz yüze ön lisans ve açık öğretim programlarına nadiren ilgi gösteren bu liselerin mezunlarının 2017 sonrasında kademeli bir şekilde bu programlar içindeki oranları artmış ve yüz yüze ön lisans programlarında %15'ten %41'e, açık öğretim programlarında ise %7'den %26,4'e çıkmıştır. Anadolu liseleri ayrı bir kategori olarak ele alınırsa, bu lise grubu içinde fen liseleri ile yabancı dilde veya yabancı dil ağırlıklı eğitim yapan liselerin ezici şekilde yüz yüze lisans programlarına yöneldiği ifade edilmelidir. Ancak bu eğilimin seçici liseler içinde bir ayrışma olarak tecelli ettiği yorumu kabul edilirse eski genel liselerin (halk arasındaki adıyla düz liselerin) üstlendiği rolü yeniden örgütlenen Anadolu liselerinin aldığı ifade edilebilir. Fen liselerinin başarılarındaki kısmi gerilemeye rağmen halen en yüksek başarıya sahip liseler seçici okullar olduğundan bu makalede Anadolu liseleri seçici liseler kategorisi içinde incelenmiştir. Daha önceki bir çalışmada da (Suna vd., 2020, 356-370) fen lisesi mezunlarının yükseköğretim programlarına yerleşme oranlarında son yıllarda yaşanan düşüş, başarısızlıktan ziyade kontenjanlardaki durgunlukla ilişkili bulunmuştur.

Üçüncü olarak liseler içinde meslek liselerinin yükseköğretime yerleşme eğilimlerinin nispeten daha istikrarlı bir görünüm arz ettiğidir. Yüz yüze eğitim yapan ön lisans meslek yüksekokullarına bu liselerden yönelen talebin devam ettiği, yüz yüze lisans ve açık ve uzaktan öğretime yönelen inişli çıkışlı talebin ise eskiden süregeldiği biçimiyle inişli çıkışlı bir eğilimle devam ettiği

görülyor. Bu liselerden lisans programlarına yerleşenler içindeki oranlar bakımından anlamlı bir artış gözlemlenmediği gibi son yıllar bir düşüş de olduğu görülmektedir.

Analizin bir diğere boyutunu oluşturan ön lisans ve lisans diploma programlarına yönelen taleple ilgili değerlendirmeler de Türk yükseköğretim sisteminin yapısına dair anlamlı çıkarımlara imkân sağlayacak niteliktedir. Çarpıcı bulgulardan ilki yükseköğretim kurum ve kontenjan sayılarında son yirmi yıldaki çarpıcı artışlara rağmen yükseköğretime yönelen talebin çok daha hızlı arttığıdır. Bu bulgunun alt açılımları da bir yükseköğretim kurumuna yerleşen aday sayıları artmış görünse de esasen talebi eritmekte sınırlı bir başarı anlamına geldiğini göstermektedir. Yüz yüz eğitim yapan ön lisans ve lisans diploma programlarının kontenjanlarındaki artışlara rağmen son sınıf düzeyindeki ve mezun durumda olup daha önce bir yükseköğretim programına yerleşmemiş kategorilerdeki aday öğrencilerin sayısı halen büyüktür. Bu durum merkezi bir yarışmacı sınavla elenmeyi ve seçilmeyi gerektirecek ölçekte bir sayıya denk düşmekte ve bir yükseköğretim programına yerleşmek için beklemeli durumda olan öğrenci sayılarının kontenjan arzı üzerinde kuvvetli bir baskı oluşturmaya devam ettiğini göstermektedir. Yükseköğretimdeki sınırlı kitleselleşmeye rağmen halen bir yükseköğretime kurumuna yerleşmek için büyük bir kitle ile (1997'de 1.39 milyon, 2010'da 1,58 milyon, 2023'te 3,52 milyon öğrenci) toplam bir milyona yakın kontenjandan birine yerleşmek için yarışmak gerekmektedir. Toplam kontenjan 1997'de 445bin civarında iken bu yirmi beş yıl içinde iki kat artarak bir milyon civarına çıkmıştır. Ancak başvuran öğrenci sayıları ise bir buçuk kat artmıştır (krş.

► Ek Tablo).

Lisans ve ön lisans programları açısından en çarpıcı sonuç yükseköğretimin 2010-17 arası genişleme evresinin son sınıf düzeyindeki öğrencilerin bir yükseköğretim programına yerleşme için olumlu bir dönem olarak görünmesidir. Ancak son yıllarda tekrar tırmanışa geçen talep nedeniyle tekrar 2010 öncesinde olduğu gibi mezun olup yerleşemeyen öğrencilerin baskın bir kategoriye dönüşmüş olmasıdır. 2014 yılından 2023'e kadar sınava başvurduğu halde herhangi bir yükseköğretim programına yerleştiremeyenlerin oranları istikrarlı şekilde artmıştır. 2014'te %56 olan bu oran %2023'te %70 olarak gerçekleşmiştir. Üstelik 2010'da bu oran %40'lara kadar gerilemişken, müteakip yıllarda kademeli bir artışla tekrar 1997 seviyesine geri dönmüştür.

Yükseköğretime geçiş üzerine resmi metinlerde kitleselleşme politikasına geçiş, artan kurum ve kontenjan sayısı ve özellikle demografik geçiş sürecinde yükseköğretim yatırımının merkezi rolüne odaklanmaktadır

(YÖK, 2007, ss. 35-40; Çetinsaya 2013, ss. 37-53). Yükseköğretime erişim salt iktisadi ihtiyaçların karşılanmasına ve piyasa gereksinimlerine göre ele alan araçsal yaklaşımlarla karşı YÖK'ün 2007 raporu, bu talebi geniş bir beşerî ve sosyal sermaye gelişimi yönünde, bireylerin kültürel ve eğitsel açıdan zengin bir birikim elde etme yönünde bir istek ve temel bir insan hakkı olarak ele almayı önermektedir. Bu bakımdan yükseköğretim arzında insan haklarındaki gelişmeler ile Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin gereksinimlerinin bir arada değerlendirilmesi önerilmektedir (YÖK, 2007, ss. 40). 2013 tarihli rapor ise yukarıda da değinildiği üzere yükseköğretime katılım oranlarının önemli ölçüde iyileştiği 2007-2014 döneminin eğilimini kıstas aldığı için benzer vurguları daha iyimser bir şekilde belirtmiştir (Çetinsaya 2013, ss. 49-51). Ancak erişimdeki iyileşmenin durağan hale geldiği, talebin arttığı ve kontenjanların görece sabit kaldığı sonraki yıllara dair yakın tarihli resmi nitelikte benzer bir kurumsal değerlendirme yapılmamıştır.

Yükseköğretim sınavlarındaki yığılmayı çözmek ve "efektif olmayan aday sayısını azaltmak" için bir başka öneri ise farklı orta öğretim müfredatları içinde yetişen adayları akademik öğretime seçmek üzere yapılan iki aşamalı sınavların seçicilik sorununa odaklanmaktadır. ÖSYM'nin 1997 raporundaki "efektif olmayan aday" tanımından hareketle orta öğretim gören her adayı yükseköğretim sınavına almayı hedefleyen mevcut sistemin değiştirilmesi teklif edilmektedir. Ayrıca yükseköğretimde mesleki teknik disiplinlerin uygulamalı bilimler olarak yeniden yapılandırılmasını ve ilgili orta öğretim programlarıyla tanımlarının gözden geçirilmesi de önerilmektedir (Eşme, 2014b, ss. 222.224)

Yükseköğretime geçiş sistemine dair farklı görüşlerin ortak noktalarından biri yaklaşık son altmış yılda gerçekleşen yükseköğretim genişlemesine yapılan olumlu atıflardır. Elit bir kabul politikasından kitlesel kabul politikasına geçiş sürecinin ortaya çıkardığı yapısal değişikliklerin başında merkezi seçme ve yerleştirme işlemlerinin neticeleridir. Makalede bir kısmına değinilen bu sorunlar arasında arz ve talep arasındaki uçurumun bir türlü kapanmaması gelmektedir. Bu sorunun şiddetini azaltmanın bir yönü olarak orta öğretim ve yükseköğretim arasındaki geçiş sürecinin yeniden yapılandırılması, diğere yönü ise yükseköğretimdeki genişlemenin sürdürülmesi vurgulanmaktadır. Bilgi ve beceri yeterliliklerine dair sorun alanları ise orta öğretim sistemindeki çok farklı okul türlerinin yapısına duyarlı yeni bir ölçme, seçme ve yerleştirme yaklaşımını gereksinmektedir.

Yükseköğretim sisteminde ortaya çıkan kurumsal kapasitenin yükseköğretimde kitleselleşme sürecini olumlu yönde etkilediği ifade edilmelidir. Bu kitleselleşme dina-

miğinin ana itici gücü yeni kurumlar kurulması ve buna bağlı kontenjanlarda genişleme yaşanmasıdır. Ancak Türkiye'de yükseköğretime yönelen çağ nüfusu ile daha geniş yaş aralığında yer alan yükseköğretim talep eden nüfusun ölçeği büyümeye devam etmektedir. Orta eğitim kurumlarının yapısı üzerinde de derin etkileri olan bu talebin yükseköğretime geçişte merkezi ve yarışmacı seçme ve yerleştirme mekanizmasının adayların ait oldukları lise türleri ve mezuniyet görünüşleri üzerinden kalıcı hiyerarşiler ve eşitsizler ürettiği de sonuçlarda belirgin biçimde gözlemlenebilmektedir. Bu eşitsizliklerin sınıfsal, kültürel ve bölgesel özelliklerine dair artacak araştırmalar kanıta dayalı siyasa çerçeveleri geliştirilmesi için gereklidir. Arz ve talep arasındaki bu uyumsuzluk azalana kadar yukarıda eşitsizlik biçimleri sergilenen mevcut eğilimin kendini oldukça güçlü şekilde yeniden üretmeye devam etme eğiliminde olduğu söylenebilir. Tartışmaların yükseköğretimde artan kapasitenin yanı sıra orta öğretim düzeyinde yıllar içinde ortaya çıkan eğilimlerle birlikte değerlendirilmesi kaçınılmazdır.

Araştırma Etikleri / Research Ethics

Etik kurul izni gerekmemektedir.

Yazar Katkıları / Author Contributions

Makalenin tüm aşamaları Alim Arlı tarafından yürütülmüş ve tamamlanmıştır.

Çıkar Çatışmaları / Competing Interests

Yazar çıkar çatışması olmadığını belirtmiştir.

Araştırma Fonlaması / Research Funding

Bu makalede Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 1001 programı kapsamında desteklenen 124R002 numaralı "Türkiye'de Yükseköğretimin Dönüşümü: Örgütsel Değişim, Büyüme Politikaları ve Kurumsallaşma (1923-2023)" başlıklı araştırma projesi kapsamında elde edilen verilerden de yararlanılmıştır. Yazar araştırma desteği için TÜBİTAK'a teşekkür eder.

Veri Erişilebilirliği / Data Availability

Uygulanamaz.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review

Dış hakemler tarafından değerlendirildi.

Orcid

Alim Arlı <https://orcid.org/0000-0002-5635-4348>

Kaynakça

- Abbott, A. (2004). *Methods of Discovery: Heuristics of Social Sciences*, NY ve London: W.W.Norton & Company.
- Alkan, R. M., Suiçmez, M., Aydınkal, M., Şahin M. (2014). Meslek Yüksekokullarındaki Mevcut Durum: Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4 (3), 133-140. doi: 10.5961/jhes.2014.096
- Arlı, A. (2016). Yükseköğretimde Büyüme, Farklılaşma ve Reorganizasyon: İstanbul Örneği (1980-2015), *Sosyoloji Konferansları*, 54(2), 199-243.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, (D. Fırat vd., Çev.), Ankara: Nika Yayınevi.
- Bourdieu, P., Passeron, J. C. (2015). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, (A. Sümer vd., Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. Yükseköğretim Kurulu.
- Eşme, İ. (2014a). Türkiye'de Yükseköğretime Geçiş Sistemi, *Yükseköğretim Dergisi*, 4(3), 148-157. doi:10.2399/yod.14.015
- Eşme, İ. (2014b). *Liseden Üniversiteye Dar Geçit: Türkiye'de Yükseköğretime Geçiş Sistemi*, İstanbul: Fevzye Mektepleri Vakıf Yayınları.
- Günay, D., Günay, A. (2017). Türkiye'de Yükseköğretimin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu, *Yükseköğretim Dergisi*, 7(3), 156-178. doi:10.2399/yod.17.024
- Gür, B. S. (2022). Yükseköğretime Geçişte Bölgeler ve İller Arası Öğrenci Hareketliliği, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 130-139. doi: 10.32329/uad.1107522.
- Gür, B. S., Gök, E. (2023). Türkiye'de Yükseköğretime Erişim, Geç Genişlemenin Getirdiği İmkanlar ve Zorluklar, Nihat Erdoğan (Ed.), *Türkiye'nin Yüz Yılı: Yükseköğretim içinde*, İstanbul: Nokta Yayınları.
- Mıhçıoğlu, C. (1969). *Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mıhçıoğlu, C. (1974). *Üniversiteye Girişin Yeniden Düzenlenmesi: Bugünkü Durum ve Öneriler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- ÖSYM. (1998). *Üniversitelere Olan Talebin Yoğunluğunun Nedenleri ve Özellikleri Konusunda Bir Araştırma*, Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Suna, H. E., Gür, B. S., Gelbal, S., Özer, M. (2020). Fen Lisesi Öğrencilerinin Sosyoekonomik Arkaplan ve Yükseköğretime Geçişteki Tercihleri, *Yükseköğretim Dergisi*, 10(3), 356-370. doi:10.2399/yod.20.734921
- Yükseköğretim Kurulu. (2007). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, Meteksan A.Ş.

EKLER**Ek Tablo.** Yükseköğretim Giriş Sınavlarına Mezuniyet Durumlarına Göre Başvuran ve Yerleşen Aday Sayıları

YIL	Başvuran Adaylar					Yerleşen Adaylar				
	Son Sınıf Düzeyinde	Mezun Daha Önce Yerleşmemiş	Bir Yükseköğretim Kurumunu Bitirmiş	Daha Önce Yerleşmiş	Toplam	Son Sınıf Düzeyinde	Mezun Daha Önce Yerleşmemiş	Bir Yükseköğretim Kurumunu Bitirmiş	Daha Önce Yerleşmiş	Toplam
1997	521.114	609.662	39.653	227.938	1.398.367	96.966	246.426	15.112	86.722	445.226
1998	421.073	639.930	43.814	250.890	1.355.707	84.360	230.113	16.848	87.505	418.826
1999	538.954	613.888	50.268	275.255	1.478.365	122.361	221.159	19.047	85.810	448.377
2000	497.234	651.053	48.759	210.874	1.407.920	110.940	242.665	15.500	69.956	439.061
2001	504.963	686.581	55.802	223.851	1.471.197	107.300	265.977	20.077	84.001	477.355
2002	547.373	913.029	68.777	288.411	1.817.590	174.886	366.617	20.603	100.230	662.336
2003	562.633	696.479	66.209	268.510	1.593.831	171.403	271.356	20.760	90.789	554.308
2004	757.421	773.893	79.734	286.148	1.897.196	203.482	311.766	24.552	92.846	632.646
2005	691.696	826.458	62.803	263.934	1.844.891	208.349	372.668	19.981	87.836	688.834
2006	720.623	695.885	40.840	220.978	1.678.326	216.620	344.286	18.267	95.028	674.201
2007	801.227	693.313	39.625	242.262	1.776.427	228.456	336.176	19.384	110.578	694.594
2008	286.258	913.340	68.100	377.718	1.645.416	160.968	568.207	30.912	190.655	950.742
2009	581.916	514.397	44.021	310.248	1.450.582	321.721	359.973	21.103	166.284	869.081
2010	689.291	470.519	62.522	365.534	1.587.866	368.607	301.493	28.302	175.904	874.306
2011	768.397	518.237	74.282	398.487	1.759.403	400.816	328.756	28.595	149.272	907.439
2012	780.737	562.921	94.363	457.457	1.895.478	380.403	306.178	34.382	144.667	865.630
2013	800.038	560.727	89.591	474.191	1.924.547	446.087	353.432	32.753	174.270	1.006.542
2014	839.998	589.989	121.647	534.481	2.086.115	422.126	313.380	36.733	150.045	922.284
2015	891.089	581.644	156.390	497.545	2.126.668	475.873	316.633	46.626	143.952	983.084
2016	950.156	582.683	184.585	538.953	2.256.377	467.521	274.657	62.699	156.982	961.859
2017	960.410	588.338	193.715	523.380	2.265.843	335.313	291.735	57.386	140.963	825.397
2018	954.353	751.157	191.644	484.258	2.381.412	309.583	334.376	69.648	143.633	857.240
2019	983.701	872.132	205.633	466.565	2.528.031	296.297	390.765	71.041	146.073	904.176
2020	894.187	927.458	194.600	420.713	2.436.958	285.666	427.947	72.302	135.971	921.886
2021	955.310	997.303	227.121	427.981	2.607.715	251.003	380.179	70.943	113.240	815.365
2022	920.711	1.558.935	293.153	470.535	3.243.334	292.509	490.981	97.869	124.141	1.005.500
2023	881.398	1.438.747	514.085	693.213	3.527.443	298.548	473.563	136.694	155.002	1.063.807

Kaynak: ÖSYM ve YÖK. Yükseköğretime Geçiş İstatistikleri. Farklı yılların verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.